

SZEMLE

Concordantz des Alten und Neuen Testaments / von Pereny Petri und Augustin Hirschvogel, Nachwort von Imre Téglásy. – Egybecsengés az ó- és újtestamentumban / Perényi Péter, Augustin Hirschvogel, utószó Téglásy Imre, Páty, Hármashullám Kiadói Kft., cop. 2017, 160 p.

A Perényi Péternek (1502–1548) tulajdonított verses bibliai konkordancia, amelyhez Augustin Hirschvogel (1505–1553) készített rézkarcolat, kiemelkedő fontosságú hungarikum, egyzersmind az osztrák reneszánsz művészet és a közép-európai reformáció fontos kulturális, művészeti és könyvészeti emléke. Nagyszerű ötlet volt a bécsi Albertina és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára részéről, hogy ezt az igazi ritkaságot közös erőfeszítéssel, a két intézmény együttműködésének keretében jelentessék meg a reformáció ötszáz éves jubileuma alkalmából. Az olvasónak egyzersmind tudnia kell, hogy *nem igazi faksimilét* tart a kezében, hanem olyan rekonstrukciót, amely különböző forrásokból lett összeszerkesztve, kiegészítve Vajda Endre műfordításaival. Sajnos egyáltalán nincs megjelölve, hogy a digitalizáció pontosan milyen példány alapján készült, de valószínűsíthető, hogy elsősorban az Albertinában őrzött verzió szolgált a kiadás alapjául, amely 110 rézkarcolat és kéziratos verseket tartalmaz. (Néhány fotó Wolfenbüttelből érkezett.) A jelen kiadványban is 110 kép van, tudjuk azonban, hogy az összes változatban 114 különféle rézkarc található. A kiadás az eredeti karcok valamennyi vonalát megjeleníti, mégis legtöbbször nagyobb a kontraszt, mint kellene. Valószínűleg – nem túl szerencsés módon – legtöbb esetben a könyv

papírjának színányalatát vették alapnak. Máshol viszont szürke háttérrel is nyomtattak hozzá, ám ezzel sem lett sikerültebb a reprodukció. Az Albertinában elkészült jó digitalizálást rossz képfeldolgozás és gyenge nyomás követte. Ezzel együtt a könyv alapja lehet a további kutatásnak, és komoly érdeklődést kelthet az egyedülálló művészi értékű kompozíció iránt.

A mohácsi csata utáni zavaros történelmi kor egyik hírhedten állhatatlan, nagyhatalmú magyar politikai szereplője volt Perényi Péter koronaőr. Hol I. János királyhoz, hol Habsburg Ferdinándhoz, hol a törökhöz, hol Velencéhez húzott, valójában alighanem egyedül maga szeretett volna király lenni. Erre az 1530-as évek elejének bonyolult politikai viszonyai közt pillanatnyi lehetőség is mutatkozott, ám ez csak hamar elillant. Maradt viszont a Perényit övező megvetés és bizalmatlanság, nem véletlenül nevezték sokan Iskariótnak, azaz áruló Júdásnak. Ferdinánd király 1542-ben elfogatta őt, és a főúr csak hetekkel halála előtt szabadult a bécsiújhegyi börtönből. A Philipp Melancthonnal (a nagy reformátor keresztneve a kötetben következetesen angolosan, „Philip” formában szerepel) is levelező, a reformáció eszméivel rokonszenvező Perényi a börtönben kezdett foglalkozni egy intellektuális és vizuális értelemben is izgalmas mű megalkotásával (vagy inkább megrendelésével). Tervezete a Biblia ó- és újszövetségi részeit állította párhuzamba oly módon, hogy az ószövetségi passzusok az újszövetségi jelenetek „előképeiként” mutatkoztak. Ezt a középkori eredetű, és a „szegények bibliáiként” számon tartott *biblia pauperum*okból is jól ismert, ún. tipológiai módszert a reformáció bibliamagyrázói is előszeretettel alkalmazták. Luther és

követői a hermeneutikában nagy hangsúlyt helyeztek a profetikus értelmezésre: az Őszövet-ség egyes helyeit az Újszövetségre vonatkozó jóvendőlésként interpretálták.

Perényi – minden jel szerint – maga állította össze a párhuzamos helyekből álló konkordanciát, és feltehetőleg valamiféle szöveges útmutatót, értelmezést is készíthetett az egyes „egybecsengő” helyekről. (Kitűnő, találó és igen költői a *Concordantz* magyarítása, az *Egybecsengés*.) Ezt a (befejezetlen) kéziratot adhatta át a vele együttműködő nürnbergi üvegablakfestőnek és rézkarcolónak, Hirschvogelnek, aki nekilátott a program képzőművészeti megvalósításának. Elegáns reneszánsz rézkarokkal illusztrálta a konkordanciát, a képekhez négy soros német verseket illesztett, felhasználva Perényi instrukcióit. A mű 1550-ben több változatban is megjelent Bécsben: csak képekkel, csak szöveggel, ill. képekkel és szövegekkel. A jelen kiadvány egyik komoly eredménye, hogy rávilágít: *el kell feledkeznünk Perényi Péterről mint német költőről*. Ez a körülmény még most is csupán a kísérő tanulmány gondos olvasója számára válik nyilvánvalóvá. A konkordancia programját képező (elveszett) kéziratát Perényi nyilvánvalóan nem németül, hanem latinul írta. Hogy ebben a kéziratban voltak-e versek, vagy csak prózai szövegeket tartalmazott, talán soha nem fog kiderülni, ám a most ismeretes, Perényinek tulajdonított konkordancia német versikeit nyilvánvalóan nem ő szerezte.

A jelen kötethez a Perényi Péterről talán legtöbbet tudó magyar irodalomtörténész, Téglásy Imre írt kísérő tanulmányt magyar és német nyelven. Téglásy jó három évtizeddel ezelőtt elévülhetetlen érdemeket szerzett a Perényi-filológiában. 1984-ben megtalálta és publikálta az Irodalomtörténeti Közleményekben Sztárai Mihály padovai kéziratát, a *Historia Eliberationis... Francisci Perenniit*. Sztárai (aki Perényi Péter udvari prédikátora, egyszersmind a magyar reformáció egyik legjelentősebb írója volt) ezen alkotása nagyon fontos beszámoló, melyet Francesco Contarini, a Velencei Köztársaság Ferdinánd udvarába delegált követe számára készített. A Téglásy által felfedezett kézirat izgalmas leírás Perényi Péter fiának, Ferencnek

az oszmánok fogságából való kiszabadulásáról. Perényi Ferencet túszként tartották maguknál a törökök, eközben át is térítették az iszlámra, azaz körülmetélték. Téglásy egy évre rá egy jelentős antológiát jelentetett meg a Szépirodalmi Kiadónál, amelybe felvette a Sztárai-kéziratot is, és a kiváló Détshy Mihály közreműködésével sok más Perényi Péterre vonatkozó dokumentumot közölt, köztük a most szóban forgó konkordanciát is, magyar fordításban. Mindkét Téglásy-publikáció újabb lökést adott a 1980-as években virágzó magyar reneszánszkutatásnak.

A most megjelent faksimile kiadáshoz írt kísérő tanulmány csak halvány árnyéka az évtizedekkel ezelőtt írt Téglásy-szövegeknek. A mű első fele lényegében a régi Perényi-tanulmányokból összeállított egyveleg (megőrizve a régi hibákat is), másik fele pedig a Perényi-Hirschvogel-konkordanciáról 1999-ben kiadott, jól-rosszul megértett német monográfiának – a tragikusan korán elhunyt művészettörténész, Karsten Falkenau alkotásának – kivonata, olykor félremagyarázása.

A tanulmány hibái igen széles skálán mozognak – az apró, de kinos lapszusoktól az általános, elvi problémákig. A végjegyzetek csak magyar nyelven közli a kötet, noha a kiadvány azt a látszatot kelti, hogy teljesen kétnyelvű. Ám egy magyar jegyzetmög a német olvasó számára nem válik érthetőbbé attól, hogy a „Referenzen” címet viseli. A tanulmány „tisztelni” kíván a kitűnő Karsten Falkenau emléke előtt, de ezt oly módon teszi, hogy a 134 hivatkozás mintegy kétharmada a szóban forgó Hirschvogel-monográfiára vonatkozik. A többi lábjegyzet tudományos értékét jelentősen csökkenti, hogy kétes értékű internetes állományok is akadnak köztük. Jellemző, hogy Téglásy a wikipédiához irányítja az I. (Szapolyai) János király iránt érdeklődő olvasót. Olykor az sem derül ki rákeresés nélkül, hogy egyáltalán mi található a hivatkozott helyen. A sajtóhibák és elírások száma messze meghaladja a tűrhető mértéket. A tanulmány rendezetlensége furcsa kontrasztot képez a szöveg utolsó mondataival, ahol Téglásy – tudományos művekben mintegy kétszáz éve szokatlan módon – hitet tesz mélységes istenhitéről, és ostromozza „Istent és embert oly gyakran taga-

dó korunkat”. Kíváncsi vagyok, hogy a német anyanyelvű olvasó mihez kezd ezekkel a kon-textusba nehezen illeszkedő szavakkal?

Téglásy egy rövid alfejezet erejéig belebo-nyolódik a történeszek által szinte agyonvitatott „szulejmáni ajánlat” problematikájába. Arról a főleg Perjés Géza által felmelegített, 19. száza-di elképzelésről van szó, mely szerint Szulejmán szultán egyáltalán nem kívánta meghódítani Ma-gyarországot, hanem egy vele szövetséges, va-zallusi státuszú, ám egységes és önálló Magyaror-szág létezésében (létrehozásában?) volt érdekelt. Téglásy úgy véli, hogy az általa felfedezett Sztá-rai-mű egyetlen mondata alapján véglegesen eldönthető a kérdés: „az általam közölt szöveg teljesen nyilvánvalóvá teszi a szulejmáni ajánla-tot” – mondja. Ám erről szó sincs. A szulejmáni ajánlat létezését mindeddig semmilyen okmány vagy diplomáciai forrás nem bizonyította, mi-ként ezt legújabbán Bárány Attila könyve meg-nyugtatóan tisztázta. Természetesen azt a vezető oszmanisták (pl. Fodor Pál és Ágoston Gábor) is elismerik, hogy a szulejmáni politika számos eleme ma is ismeretlen előttünk, mégsem igazol-ható, hogy a szultán kifejezett politikai ajánlatot tett volna Magyarországnak.

Téglásy hibásan datálja a „Gritti-játék”-ként elhíresült, Szerémi György által feljegyzett ne-vezetes budai históriát. 1532 decemberében, a szultán nevezetes kőszegi katonai kudarca után Nádasdy Tamás és vele egyetértő hívei Bu-dán kíméletlen gúnyt űztek az éppen Belgrádban tartózkodó Alvise Grittiből, Magyarország oszmán érdekeket képviselő olasz kormányzójából, abban a (téves) hitben, hogy a nyugati hadjárat elakadásáért őt tették felelőssé a törökök, és ki-végeztették. Ezt az eseményt Téglásy régen is, most is 1532 februárjára teszi, ami a történeti események rendjében teljesen értelmezhetetlen.

Szintén tévedés azt állítani, hogy Velence az 1530-as évek elején „kibújt” törökellenes ke-resztény kötelezettségei alól. Az utolsó, Velencét rendkívül súlyos helyzetbe hozó oszmán–velen-cei háború után, az 1503-as békekötést követően Velencének sokáig nem volt módja beavatkozni az oszmánok elleni küzdelembe.

Amint Téglásy rátér a kötet érdemi részét al-kotó Hirschvogel-rézkarok elemzésére, feltűnően

megszaporodnak az értelmetlen, szétesett mon-datok, zavaros kijelentések. Sokszor olybá tűnik, hogy ezt a tanulmányrészt nagyrészt németből –feltehetőleg Falkenau könyvéből – próbálta lefor-dítani valaki (erre utalnak az árulkodó Hirschvo-gels, Bugenhagens névalakok), aki sajnos nemigen értette, amit olvas. Mit kezdjünk azzal a közléssel, miszerint a 16. századi Hirschvogel a 15. század-ban élt Ghiberti „elődje” volt? Mit gondoljunk az Albrecht Altdorfer neve mellett olvasható év-számokról (1517/20)? Hogyan kell értenünk azt a kijelentést, hogy egyes metszeteken az 1551-es évszám olvasható, miközben a szóban forgó mű valamennyi változatát 1550-ben nyomtatták?

Téglásy Imre védelmében el kell mondani, hogy rendkívül bonyolult történeti, irodalmi, vallási és főleg művészettörténeti összefüggé-seket kell együtt látni annak, aki ezzel a művel behatóan kíván foglalkozni. Szerencsésebb lett volna művészettörténész szakértőt kérni fel egy Hirschvogellel foglalkozó tanulmány elkészíté-sére. Akkor nyilván sor került volna arra is, hogy a Hirschvogel-képek Magyarországon fellelhető változatairól is szó essék. Ezt egyébként a külön-böző kiállítási katalógusok már megtették, ezek-ről azonban a jelen kiadvány hallgat. Álljon te-hát itt végezetül néhány komolyabb szakmunka, amelyre illetet volna hivatkozni és építeni: *Luther Márton emlékezete, A lutheri reformáció emlékei Magyarországon a XVI–XVII. századból*, Kiállít-ás a reformátor születésének 500. évfordulójára, A kiállítás anyagát és a katalógust összeállította Fabinyi Tibor, Papp Ivánné, Péter Márta, Buda-pest, Szépművészeti Múzeum, 1983, 161. sz., a-b-c-d-e-f. (Ábrahám és Melkizedek, Az utol-só vacsora, Balaam próféciája, A három király Heródes előtt, Feltámadás – az igazak, Feltáma-dás – a kárhozottak.); *Mátyás király öröksége, Késő reneszánsz művészet Magyarországon, (16–17. század)*, szerk. Mikó Árpád, Verő Má-ria, I–II, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 2008, I., 165–167. (V–15. sz. a-q.) (Bodnár Szil-via) (A Szépművészeti Múzeum összes lapja); Mikó Árpád, *A reneszánsz Magyarországon*, Budapest, Corvina, 2009, 124., 84. kép: Józsefet kútba dobják testvérei; *Renesancia, Dejiny Slo-venského výtvarného umenia*, szerk. Ludiková, Zuzana, Bratislava, Slovenská národná galéria,

2010, 28. (I.3.23. sz.) (Zuzana Ludiková) (egyetlen lap, a kassai Východoslovenské múzeumból, Jézus születése.)

ÁCS PÁL

A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár ősnymotványai, Incunabula Bibliothecae Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae (PFK-INC), Összeállította/composuit W. Salgó Ágnes, Pannonhalma, Bencés Kiadó, 2017 (Catalogi Bibliothecae Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae, II), 258 p.

A Szent Márton-hegyi bencés monostor könyvtára a legrégebb magyarországi könyvtár. Lenne, ha II. József abolíciós rendelete nem lett volna érvényes erre a rendházra is. Az újjáalapítás (1802) után a rend oktatási kötelezettségei mentén gyorsütemű könyvtárépítés vette kezdetét, az 1831-től egyre gyakrabban Pannonhalmának nevezett hegyen. A régi Szent Márton-hegyi könyvtárból ugyan közel 800 könyv visszakerült a rendházba, de ezek közt középkori dokumentum, vagy éppen olyan ősnymotvány, amelyik már a 15. században is ott volt, csak mutatóban akadt. Szép számmal akad azonban olyan ősnymotvány, régi magyar könyv, vagy 16–17. századi kiadvány, amelyek a rend felosztása előttről valók. A régi könyvanyag teljessége tehát nem 19. századi gyarapítás, még ha a többség ilyen is.

A bencés közösség könyveinek összeírás-története is külön érdekességekkel bír. Ezt a históriát foglalja össze Salgó Ágnes a mostani ősnymotvány katalógus előszavában. Az első összeírás 1090 táján keletkezett, és 80 kódexet említ (ez a könyvmennyiség a korban az európai szerzetesi közösségek átlagos könyvtárának felel meg). A 16–17. század az apátság történetében nem a fénykorok között kerülhet megírásra. A rendház elnéptelenedett, a 17. század elejétől fokozatosan tért vissza a szervezett szerzetesi élet a falak közé. Himmelreich György kormányzóapát (1607–1637) magánkönyvtárát ismerjük korabeli összeírás alapján, könyvei egy része a bencés közösségé maradt. Ha testvére, Tiburtius Himmelreich könyvbejegyzéseit is tekintjük, nyolc olyan ősnymotvány található

a mai gyűjteményben, amelyek valamilyen formában a Himmelreich családhoz kötődnek.

Ismerjük viszont a Szent Márton-hegyi bencések könyvtárának katalógusát az 1658. évből. Ez az összeírás Magger Placid főapát idején (1647–1667) készült. 2037 tételben (2218 kötet) írták össze a könyveket. A könyvtárat a következő évszázad hadjáratai, és tüzesetek is pusztították, 1768-ban 1542 tételes (1801 kötet) a katalógus. Az abolíciós katalógus, 1786-ban, már 3912 tételben 4252 kötet tulajdonlását rögzíti. (1802-ben ebből 757 kötet került vissza Pannonhalmára.)

A mostani gyűjtemény 237 ősnymotványt őriz. Ezek közül 30 olyan, amely Magyarországon egyedi. Egy kötet azonban csak innen ismert a világon, VI. Sándor pápa, 1495-ban Strassburgban, Johann Prüssnél megjelent négy leveles *Regula cancellariae*-je (GW 91705N; ISTC ia00379450; PFK-INC 14).

A pannonhalmi ősnymotványok katalógusa egyszer már megjelent (*Ősnymotványok és régi magyar könyvek a pannonhalmi könyvtárban*, Leírta és meghatározta Récsey Viktor, Budapest, Hunyadi Mátyás Intézet, 1904), azonban a mostani, csak az inkunábulumokat számba vevő leírás a mai, 21. századi nemzetközi szabványoknak megfelelő, részletes, azonosításra alkalmas. A leíró jelek világosan elválasztják azokat az adatelemeket, amelyek a nyomtatványról származnak, azoktól, amelyeket a katalógus összeállítója külső forrásokból szedett össze. A leírásban (úgy az 'incipit', mint a 'colophon') közli a sormetszetet, és ezzel együtt mindig megadja a mű univerzális címét.

A példányok leírásakor ügyelt a szerző arra, hogy az egy kötetbe kötött művek ('colligatum') könnyen azonosíthatóak legyenek, sorrendjük is követhető. A 'proveniencia' jegyek minden esetben szerepelnek, a kézirások bejegyzések, a nyomtatott 'ex libris'-ek, illetve a pecsétek, vagy a régibb raktári jelzetek is. Ha az egyes kötetről külön szakirodalmi cikk szól, ennek bibliográfiai adatait is rögzíti a mostani katalógus, vagyis ahol ez olyan súlyú a könyvtár történetében, vagy a művelődéstörténetben általában, akkor olvashatjuk a kötet történetét is. Ilyen Antonius Florentinus *Summa theologicaja* (Venezia, Leonhard Wild, 1480–1481, GW 2187; ISTC ia